

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ НАН УКРАЇНИ

років
Незалежності
України

ЮВІЛЕЙНА СЕСІЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ НАН УКРАЇНИ, ПРИСВЯЧЕНА 30-Й РІЧНИЦІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ 20 серпня 2021 року

20 серпня 2021 р. відбулася ювілейна сесія Загальних зборів Національної академії наук України, присвячена 30-й річниці Незалежності України. Під час заходу було представлено здобутки вітчизняної академічної науки та оцінено вагомий внесок учених у становлення й розвиток нашої незалежної держави.

Ювілейна сесія Загальних зборів Національної академії наук України, присвячена 30-й річниці Незалежності України, пройшла в онлайн- і офлайн-режимах — незначна кількість учасників зібралася у Великому конференц-залі НАН України з дотриманням усіх необхідних обмежувальних заходів, запроваджених для запобігання поширенню коронавірусної інфекції COVID-19, а переважна більшість приєдналася до заходу в режимі відеоконференції. Участь у заході взяли керівники Національної академії наук, Національної академії аграрних наук, Національної академії медичних наук, Національної академії педагогічних наук, Національної академії правових наук та Національної академії мистецтв України, представники органів державної влади та наукової громадськості.

Ювілейну сесію відкрив президент Національної академії наук України академік НАН України А.Г. Загородній, який звернувся до присутніх зі вступним словом і привітав їх з визначним національним святом. Він також нагадав присутнім, що вчора, 19 серпня, виповнився рік, як пішов з життя відомий вчений, талановитий організатор науки і багаторічний президент Академії Борис Євгенович Патон, і перед початком заходу відбулася церемонія покладання квітів до погруддя академіка Б.Є. Патона. Учасники ювілейної сесії Загальних зборів НАН України вшанували світлу пам'ять Бориса Євгеновича хвилиною мовчання.

Учасники ювілейної сесії Загальних зборів НАН України слухають відеозвернення Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала

Академік А.Г. Загородній зачитав звернення Президента України Володимира Зеленського до учасників Загальних зборів.

Шановні друзі!

Щиро вітаю вас із проведенням ювілейної сесії Загальних зборів Національної академії наук України.

Напередодні 30-ї річниці незалежності України, яку ми нині відстоюємо у протистоянні російській військовій агресії, особливої актуальності набувають досягнення вітчизняної науки. Понад сто років вища наукова організація України, продовжуючи свої славні традиції, демонструє стале прагнення до розвитку, інноваційних підходів для вирішення актуальних проблем сьогодення.

Ви присвятили своє життя важливій для країни царині, без якої неможливі утвердження миру, суспільний поступ та економічне зростання. Ваш талант, самовіддана наполеглива праця та відданість обраній справі є надійним підґрунтям для зміцнення авторитету науки, підвищення результативності фундаменталь-

них і прикладних досліджень, залучення молодих талантів в ім'я розбудови європейської України.

Бажаю всім учасникам зібрання міцного здоров'я, миру, плідної роботи та нових здобутків.

Володимир Зеленський

На адресу учасників ювілейної сесії надійшло також відеозвернення від Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала.

Шановні учасники ювілейної сесії Загальних зборів Національної академії наук України!

Від імені Уряду і себе особисто вітаю вас з нагоди 30-річчя Незалежності України. Це велике свято для країни, держави, всіх нас. Гордий тим, що Україна відбулася як держава з потужним інтелектуальним потенціалом, здатна вирішувати найскладніші завдання сьогодення. І внесок учених Національної академії наук у формування української державності є безумовно вагомим. Також немає сумнівів, що втілення планів на майбутнє неможливе без

широкого використання досягнень науки, інноваційних розробок та технологій.

Сьогодні Національна академія наук здійснює реформування своєї діяльності з урахуванням тенденцій світової науки та національних пріоритетів, аби суттєво підвищити роль науки в модернізації країни. Уряд підтримує ініціативи Академії. Визначення основних напрямів наукових досліджень, розбудова дослідницької інфраструктури, взаємодія з європейським науковим простором, підтримка наукових шкіл та талановитої молоді є нашим спільним пріоритетом.

Бажаю колективу Національної академії наук гідно продовжити її краєві традиції, увійти у нове десятиліття нашої країни успішною сучасною вищою науковою установою.

Денис Шмигаль

Привітання учасникам ювілейної сесії надіслав також Голова Верховної Ради України Дмитро Разумков.

Щиро вітаю учасників ювілейної сесії Загальних зборів Національної академії наук України, присвяченої 30-й річниці Незалежності України. Наша країна пройшла складний етап соціально-економічних і політичних змін, на якому було закладено підґрунтя громадянського суспільства та демократичного устрою держави.

Національна академія наук завжди виступала ініціативним і консолідуючим центром наукового супроводу процесів становлення та розвитку держави, відстоювання суверенітету та незалежності України. Як вища наукова установа Академія неодноразово демонструвала здатність об'єднувати зусилля науковців із різних галузей та спрямовувати їх на вирішення актуальних і гострих для держави та українського суспільства проблем. Серед них — забезпечення надійності та безпеки атомних електростанцій, продовольча безпека, боротьба з пандемією COVID-19. Українська наука має багату історію та видатних постатей, яких шанують у всьому світі.

Сьогодні професійний і творчий науковець із глибоким розумінням своїх трендів — ключовий фактор будівництва розвиненої демократичної країни.

Бажаю всім миру, творчого зростання, натхнення та наснаги працювати задля розвитку української науки та нашої держави.

Дмитро Разумков

З вітальним словом виступив присутній у залі заступник Міністра освіти і науки України Олексій Шкуратов.

Шановні учасники ювілейної сесії Загальних зборів Національної академії наук України!

Дозвольте привітати вас з 30-ю річницею Незалежності України і подякувати всьому колективу Академії за вагомий внесок у розвиток нашої держави і формування її незалежності. Сьогодні навіть важко уявити, які були б негативні наслідки для нашої країни, якби протягом цих тридцяти років не існувало б ані НАН України, ані галузевих академій наук, якби не було наукового супроводу процесів розвитку економічної, соціальної, культурної сфери.

Впевнений, що спільними зусиллями нам вдасться подолати всі труднощі, які нині переживає Академія і наука загалом, досягти успіхів і повернути Україні статус високотехнологічної держави, країни, спрямованої на інноваційний розвиток.

Бажаю всім вам міцного здоров'я, миру, благополуччя, невичерпної енергії і нових наукових звершень.

Вітання на адресу учасників ювілейної сесії надіслали також іноземні члени НАН України: Евітар Нево (Ізраїль), Юрій (Джордж) Гамота (США), Вільям Батлер (США), Герберт Манг (Австрія), Мачей Павлік (Польща).

Потім учасники зібрання заслухали виступи президента НАН України, президентів галузевих академій наук та окремих представників наукової громадськості.

ЗАГОРОДНІЙ
Анатолій Глібович —
 академік НАН України,
 президент Національної
 академії наук України

Шановні учасники ювілейної сесії!
 Ми зібралися сьогодні, напередодні визначної дати та великого національного свята — 30-річчя від дня проголошення Незалежності України. Це день, який увінчує весь історичний шлях, пройдений українським народом до заповітної мрії багатьох його поколінь — створення вільної, незалежної та процвітаючої держави. День, завдяки якому сьогодні ми пишаємося здобутками незалежної України, переймаємося її проблемами, творимо власну історію.

Значне місце на сторінках новітньої історії нашої держави по праву відведено Національній академії наук України. Як вища наукова організація нашої країни вона забезпечувала збереження та примноження інтелектуального капіталу, що є найважливішим ресурсом нації, здатним забезпечити її майбутнє. За роки незалежності розвинулася структура Академії, зміцнилося її представництво в регіонах, де було створено чимало нових установ. Серед них — Інститут фізики конденсованих систем, Інститут біології клітини, Інститут екології Карпат, Інститут народознавства та Інститут Івана Франка у Львові, Інститут сцинтиляційних матеріалів та Інститут електрофізики і радіаційних технологій у Харкові, Інститут прикладної фізики у Сумах, Інститут електронної фізики в Ужгороді, Інститут транспортних систем і технологій у Дніпрі й Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень в Одесі. До складу Академії також увійшов Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут».

Учені НАН України робили все можливе, аби незалежна Україна відбулася, докладали і продовжують докладати значних зусиль для

економічного, соціального й культурного розвитку країни. Пріоритетне місце в діяльності Академії завжди посідало вирішення найгостріших проблем та викликів, що поставали перед державою та суспільством.

Зі здобуттям Україною незалежності, в умовах розриву економічних зв'язків і фактично цілковитої руйнації галузевої науки, Академія взяла на себе науково-технічний супровід базових галузей національної економіки й окремих високотехнологічних виробництв. Так, відповіддю на потреби розвитку атомної енергетики в Україні стало створення нового відділення — ядерної фізики і енергетики, головним завданням якого є науковий супровід надійного й безпечного функціонування ядерно-енергетичного комплексу України.

Академія також здійснила докорінну переорієнтацію всієї сфери своїх соціогуманітарних досліджень — започаткувала або відновила низку наукових напрямів (демографія, соціологія, політичні й етнонаціональні дослідження тощо) і, відповідно, заснувала нові наукові установи, вкрай необхідні для становлення незалежної України.

Попри надзвичайно складні умови, вчені НАН України працювали й продовжують активно і наполегливо працювати, отримуючи на багатьох сучасних напрямках науки результати дійсно високого, світового рівня. Світового визнання набули фундаментальні здобутки в окремих напрямках математики, механіки, кібернетики, теоретичної фізики, фізики твердого тіла, фізики плазми, фізики високих енергій, фізичної хімії, космічних досліджень, наук про Землю. Започатковано нові напрями матеріалознавства, створено нові покоління матеріалів, методи їх з'єднання й оброблення, наноматеріали і нанотехнології, інформаційні технології і системи. Вагомими результатами отримано у вивченні хімічної будови, кінетики й реакційної здатності молекул, синтезі потенційно біоактивних сполук, створенні функціональних полімерів і композитів, нових речовин для медицини й сільського господарства, способів конверсії відходів, вирішенні інших екологічних питань тощо.

Чимало зусиль було спрямовано на дослідження структури генів та систем регуляції їхньої експресії, встановлення функціональних взаємозв'язків між протеїнами організму, що дає змогу діагностувати захворювання і розробляти лікарські засоби нового покоління.

Наші соціогуманітарії виконали великий обсяг досліджень з актуальних проблем економіки, суспільно-політичного, етнонаціонального та культурного розвитку українського суспільства. Широкий спектр і високий рівень фундаментальних досліджень учених Академії стали надійним підґрунтям їх активної науково-експертної діяльності, яка знайшла відображення у тисячах програмних і прогнозних документів, експертних висновків, інформаційно-аналітичних матеріалів, пропозицій та рекомендацій, важливих для розвитку держави і суспільства.

Розвиваючи насамперед фундаментальні дослідження, установи Академії завжди приділяли велику увагу прикладним розробкам. Чимало перспективних і конкурентоспроможних технологій знайшли застосування в аерокосмічній, металургійній, видобувній, транспортній, аграрній галузях. Значні зусилля в останні роки докладалися, зокрема, до науково-технічного забезпечення надійності та безпеки вітчизняних атомних електростанцій, розв'язання гострої для України проблеми енергоефективності та енергоощадності.

Наведу окремі приклади. Це, зокрема, унікальна розробка, призначена для моніторингу роботи енергосистем, — апаратно-програмні комплекси «Регіна». Сьогодні вони задіяні практично на всіх атомних, теплових та гідравлічних станціях України та на всіх великих і відповідальних підстанціях з напругою від 110 до 750 кВ, на електрифікованому залізничному транспорті та інших важливих об'єктах електроенергетики. Ці технології є важливою ланкою забезпечення стабільності функціонування Об'єднаної енергетичної системи України та її інтеграції до Об'єднання енергосистем європейських країн (ENTSO-E).

За результатами проведеного нашими вчереми оцінювання стану корпусів реакторів

атомних електростанцій на 10—20 років відтерміновано виведення з експлуатації 11 з 15 діючих енергоблоків. Економічний ефект від подовження терміну роботи лише одного блока становить близько 1,5 млрд грн на рік. Фахівцям Академії належать також інноваційні технології заміщення антрациту на вітчизняних ТЕС і ТЕЦ. Наші науковці розробили технології і налагодили виробництво машин для контактного стикового зварювання рейок з високоміцної сталі. Сумарний економічний ефект від впровадження цієї розробки — мільярди гривень.

Низка високоефективних медичних розробок рятують і підвищують якість життя десятків тисяч українців. Серед них — нові лікарські препарати та засоби, тест-системи і діагностичні методи й технології лікування, медичні прилади. Наприклад, магнетокардіографічний сканер на основі SQUID-сенсорів, контактний цифровий термограф, прилади для відновлення функцій руху та мовлення, порушених унаслідок тяжких захворювань нервово-м'язової системи (інсульту, інфаркту, дитячого церебрального паралічу) та травм, революційні технології лікування косоокості й нормалізації зору у дітей, технології для діагностики та лікування пухлин різного гістогенезу, понад 50 діючих прототипів біосенсорів; тест-системи для молекулярної діагностики тяжких спадкових захворювань тощо.

Подальшого розвитку й розширення обсягів практичного застосування набули унікальні технології електрозварювання живих тканин у таких галузях, як загальна й абдомінальна хірургія, травматологія, пульмонологія, проктологія, урологія, мамологія, оториноларингологія, гінекологія, офтальмологія та ін. Загальна кількість хірургічних операцій, проведених за цими технологіями, сягнула вже сотень тисяч.

Значний потенціал задіяно для вирішення проблем розвитку агропромислового комплексу, насамперед створення інноваційних ресурсів агровиробництва, екологічно безпечних технологій вирощування сільгоспкультур і систем біозахисту. Загалом доробок наших учених налічує понад 170 сортів озимої пше-

ниці, жита, тритикале, гібридів кукурудзи, які широко впроваджені в агропромисловість України та інших країн. Упродовж останніх років сортами озимої пшениці селекції вчених НАН України зайнято понад 2 млн га — більш як 30% посівних площ, засіяних цією культурою в нашій державі. Це дає змогу отримувати врожаї, які повністю задовольняють річні потреби України в продовольчому зерні пшениці. Селекціоновано нові сорти зернових з кольоровим зерном, що мають підвищену біологічну цінність.

Значним є доробок вчених-соціогуманітаріїв Академії. Зокрема, відзначу підготовку та видання низки багатотомних енциклопедичних видань — «Енциклопедія історії України», «Енциклопедія сучасної України», «Історія української літератури», «Словник української мови» та ін. Започатковано «Велику українську енциклопедію». Вагомим здобутком стала публікація знакового археографічного видання — «Літопису» Самійла Величка, канцеляриста Війська Запорозького доби гетьмана Івана Мазепи. Оприлюднено ґрунтовне зібрання листів Тараса Шевченка і кореспонденцій до нього — «Епістолярій Тараса Шевченка» у 2 книгах. Чимало видань побачили світ до 25-річчя Незалежності України, 160-річчя Івана Франка, 150-річчя Михайла Грушевського, 150-річчя Василя Стефаника, 100-річчя Української революції та, звичайно, до 100-річчя нашої Академії. Високу оцінку здобули національні доповіді, підготовлені соціогуманітаріями Академії. У цих доповідях визначено складові та пріоритети політики інтеграції українського суспільства, досліджено сучасний стан і перспективи нового етапу цивілізаційного розвитку України, запропоновано механізми законодавчого та політико-управлінського забезпечення євроатлантичного вектору нашої держави.

Правознавці Академії комплексно та науково виважено забезпечують законодавчий процес в Україні. Учені надали ґрунтовні пропозиції щодо конституційної, судової, адміністративно-територіальної реформ, реформ силових структур, удосконалення всієї за-

конопроектної та законотворчої роботи. Підготовлено пропозиції щодо внесення змін до Конституції України з питань децентралізації державної влади і місцевого самоврядування, реформування судової влади.

Останніми роками вагомим пріоритетом нашої діяльності були дослідження для потреб оборони й безпеки держави. У 2015 р. Академія започаткувала та виконувала відповідну цільову науково-технічну програму, в межах якої отримано більше сотні дуже важливих результатів, зокрема створено перші вітчизняні зразки прозорої броні, які відповідають стандартам НАТО, радіолокаційну станцію Х-діапазону та систему виявлення безпілотних літальних апаратів, маскувальні композиційні покриття. Чимало розробок спрямовано на підвищення тактико-технічних характеристик зброї, боеприпасів, ракетних систем, збільшення рівня балістичного захисту, живучості елементів конструкції техніки. Для військової медицини створено, зокрема, біоматеріали для відновлення кісткової тканини, сучасну технологію кріоконсервування клітин крові, різноманітні гемостатичні засоби та спеціальні пов'язки для лікування складних опіків і ран. Усе це без перебільшення — життєво важливі речі.

Наші вчені не залишилися осторонь боротьби з пандемією коронавірусної інфекції. Вони розробили надійні ПЛР тест-системи для діагностики особливо небезпечних вірусних інфекцій, у тому числі комбіновані тест-системи, задіяні в моніторингу появи нових штамів коронавірусу в Україні, триває пошук нових лікарських препаратів проти COVID-19, проводяться роботи зі створення вітчизняних вакцин проти коронавірусної інфекції, досліджуються причини виникнення постковідних когнітивних порушень та шляхи їх лікування.

Широкому впровадженню тисяч новітніх розробок наших учених сприяє і цілеспрямована робота з відновлення зв'язків науки та виробництва. НАН України тісно співпрацює з понад 40 великими підприємствами, серед яких «Антонов», «Турбоатом», «Мотор Січ», «Зоря — Машпроект», «Павлоградський хімічний завод», конструкторські бюро «Південне»,

«Івченко-Прогрес», «Арсенал», низка інших підприємств Укроборонпрому, Державного космічного агентства, Енергоатому.

Так, на ДП «Антонов» буде впроваджено розроблений фізиками Академії дуже перспективний для авіакосмічної галузі інноваційний підхід до створення надміцних клейових з'єднань за допомогою просторово впорядкованих графенових нанокмполімерів. Наші фахівці-машинобудівники з Харкова спільно з АТ «Турбоатом» розробили новітній циліндр низького тиску парової турбіни потужністю 220 МВт для атомних електростанцій. Унікальні якості цієї розробки забезпечать їй найвищу серед наявних аналогів ефективність і надійність.

За часів незалежності Академія постійно налагоджувала та поглиблювала співробітництво із зарубіжними партнерами. Про це промовисто свідчать цифри, що характеризують обсяги міжнародної кооперації. Якщо в 1990 р. діяли лише 15 угод про наукове та науково-технічне співробітництво між АН УРСР та академіями наук і науковими центрами зарубіжних країн, то вже через 10 років таких угод було 58, а сьогодні 139 документів засвідчують співпрацю з установами 50 країн світу. Наші науковці беруть активну участь у конкурсах і виконують низку проєктів за науковими програмами Євросоюзу, НАТО, ЮНЕСКО та інших організацій і фондів. Саме завдяки такому плідному міжнародному співробітництву наші вчені стали причетними до ряду видатних світових досягнень, таких як встановлення існування бозона Хіггса, відкриття нової частинки — оддерона.

Академія завжди виступала за об'єднанчі процеси, спрямовані на збереження або ж започаткування спільного наукового простору з ученими інших країн. Так на початку 90-х років було ініційовано створення Міжнародної асоціації академії наук, до складу якої увійшли академії наук багатьох колишніх республік СРСР, а згодом — Всеєвропейської федерації академії природничих і гуманітарних наук. Важливе значення для української наукової спільноти матиме долучення Академії до нової структури ЄС — Європейської хмари

відкритої науки. Ефективною формою двосторонньої міжнародної співпраці нашої Академії є й міжакадемічний обмін. Серед партнерів НАН України з реалізації програм академічної мобільності — академії наук Болгарії, Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини, Чехії.

Предметом гордоців Академії по праву є й дослідницька інфраструктура, яка охоплює чимало унікальних об'єктів. До них належить найбільший у світі декаметровий радіотелескоп УТР-2, аналогів якому немає у світі і на якому зроблено вже багато фундаментальних відкриттів. Слід відзначити й відновлення в нашій країні радіоастрономічних спостережень у сантиметровому діапазоні, що відкрило можливість нашим ученим долучитися до Європейської радіоінтерферометричної мережі.

Ще один унікальний об'єкт — ядерна підкритична установка «Джерело нейтронів», споруджена в ННЦ «Харківський фізико-технічний інститут» із залученням Аргонської національної лабораторії (США), на якій здійснюватимуться контрольовані ланцюгові ядерні реакції, досліджуватимуться трансмутації, тобто перетворення радіоактивних елементів на стабільні, вироблятимуться радіофармпрепарати.

Спектр напрямів діяльності НАН України є надзвичайно широким, і кожен з них має важливе значення для становлення та розвитку нашої незалежної держави. З упевненістю можемо стверджувати, що у наступне десятиліття новітньої історії України наша Академія входить повноцінно працездатною. І попри всі відомі труднощі й проблеми в науковій сфері, Академія має всі можливості успішно впоратися зі своїм основним завданням — отримувати нові знання про природу, людину і Всесвіт, відігравати першорядну роль у науковому супроводі всіх сфер економічного, науково-технічного, соціально-політичного і культурного розвитку нашої країни, сприяти ефективному впровадженню наукових досягнень, широкому залученню наукової спільноти до вирішення проблем і пошуку відповідей на виклики, що постають перед державою та суспільством.

Разом з тим, очевидно є необхідність подальшого реформування нашого внутрішньо-

го життя та вдосконалення структури НАН України відповідно до вимог часу, більш активної комунікації з державними органами та бізнесовими структурами, посилення зв'язків із суспільством та популяризації досягнень науковців Академії, переходу на новий рівень міжнародного науково-технічного співробітництва та інтегрування в європейські наукові програми і дослідницькі інституції.

Перші зміни вже почалися. Нам вдалося посилити демократичні засади академічного устрою, запровадити сучасну методіку оцінювання ефективності діяльності наукових установ і нові принципи фінансування пріоритетних наукових досліджень, вдосконалити структуру управління Академією. Розпочато повну інвентаризацію матеріально-технічної бази та земельних ділянок, новий етап оптимізації мережі наукових установ. Всіма доступними засобами ми намагаємося утримати у своїх лавах молодих науковців. Так, започатковано гранти дослідницьким лабораторіям і групам молодих вчених Академії на проведення досліджень за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки, програму постдокторальних досліджень, визначено можливості для додаткових фінансових стимулів. Ми намагаємося створювати для молоді умови для кар'єрного зростання, належні умови життя та праці.

Однак попереду ще багато роботи. Основні напрями удосконалення діяльності та розвитку Академії зосереджені у схваленій нещодавно Концепції розвитку Національної академії наук України на 2021–2025 роки. Вони стосуються забезпечення високого рівня наукових

досліджень, їх спрямованості на вирішення сучасних проблем науки і техніки; проведення якісної інноваційної діяльності, наукового забезпечення вирішення актуальних проблем державного та суспільного розвитку; забезпечення інтегрованості у світовий, насамперед європейський, дослідницький простір; подальшого удосконалення структури та системи управління; розвитку дослідницької інфраструктури; поліпшення кадрового забезпечення; забезпечення ефективного використання бюджетних коштів; упорядкування майнового комплексу та його ефективного використання; підвищення рівня комунікації з суспільством і популяризації наукової діяльності. За кожним з таких напрямів стоять цілі та шляхи їх досягнення з урахуванням стратегічно важливих напрямів реформування діяльності НАН України. Успішна їх реалізація забезпечить спроможність Академії давати відповіді на сучасні виклики, що стоять перед науковою спільнотою, з урахуванням тенденцій світової науки, національних пріоритетів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності та, і це є дуже важливим, забезпечить збільшення внеску Академії в модернізацію нашої країни, її подальший економічний і соціальний розвиток, її утвердження як незалежної та суверенної держави.

Вельмишановні колеги! Дорогі друзі! Користуючись нагодою, поздоровляю працівників Академії, всіх українських науковців з 30-річчям Незалежності України. Бажаю міцного здоров'я, добра, творчої наснаги і нових звершень на благо нашої держави.

Слава Україні!

КРЕМЕНЬ

Василь Григорович — академік НАН України і НАПН України, президент Національної академії педагогічних наук України

Шановні колеги!

ЮНЕСКО справедливо визнає освіту в глобалізованому світі ключовим чинником розвитку людини і стійкого суспільного прогресу. Водночас для України освіта — запорука становлення суверенної і самодостатньої Української держави, розкриття потенціалу її громадян.

Створена указом глави держави менше ніж через рік після проголошення незалежності Академія педагогічних наук мала науково і методично забезпечити формування ефективної національної системи освіти. Сьогодні можна стверджувати, що ця місія здійснена і, безумовно, продовжує виконуватися.

Академія була організована на базі трьох установ — Інституту педагогіки (1926 р.), Інституту психології (1945 р.) та Педагогічного музею (1901 р.). Нині Академія має у своєму складі 12 наукових установ, які охоплюють усі ланки освіти — від дошкільної до освіти дорослих. Усі установи, зокрема й Державна науково-педагогічна бібліотека ім. В.О. Сухомлинського, цього року успішно пройшли атестацію, підтвердивши свою високу репутацію, 10 з них отримали I категорію. Крім того, в Академії функціонує Університет менеджменту освіти, історія якого починається з 1952 р. і в якому щороку підвищення кваліфікації проходять близько 5 тис. освітян.

Сьогодні в освіті, найбільшій гуманітарній сфері, функціонує 33 тис. закладів, на системній основі навчається 8 млн здобувачів освіти, зайнято 1,3 млн освітян.

У роки незалежності України за активної участі вчених НАПН України створено два покоління освітянських законів. У 1991—2002 рр. розроблено перше покоління освітнього зако-

нодавства, з 2014 р. і дотепер формується друга, осучаснена система законів про освіту.

Якість і доступність, орієнтація на потреби людини незмінно були ключовими напрямками рекомендацій Академії щодо розвитку національної освіти. Для їх здійснення за участі вчених НАПН України розроблено й реалізовано концепцію стандартів освіти всіх рівнів: дошкільної, початкової, базової і старшої (профільної) середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої і вищої освіти.

Відповідно до стандартів сформовано новий зміст та напрацьовано інноваційні методики навчання, підготовлено навчальні програми, підручники, навчальні посібники. Близько 70% підручників для загальної середньої освіти створено вченими Академії. А для освіти дітей з особливими потребами майже всі підручники авторства вчених НАПН України.

На початку 2000-х років вчені НАПН України активно підтримали впровадження в освіту принципів людиноцентризму, компетентнісного підходу, концепції вимірюваної якості в освіті. На цих засадах розроблено і розробляються нові освітні стандарти. Зокрема, на компетентнісній основі створено 195 стандартів вищої освіти за новим переліком спеціальностей, 99% з них пройшли методичну експертизу в НАПН України. Серед освітніх інновацій, обґрунтованих і підтриманих НАПН України, — законодавче визнання формальної, неформальної та інформальної освіти, впровадження Національної рамки кваліфікацій. Це, а також приведення структурної організації вітчизняної освіти у відповідність до Міжнародної стандартної класифікації освіти, створює в Україні умови для безперервної освіти впродовж життя та побудови суспільства, що безперервно навчається.

Інша інноваційна трансформація освіти — її інформатизація і цифровізація. З цією метою в НАПН України створено електронну бібліотеку, в якій розміщено 25 тис. праць учених Академії. Електронний журнал Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України — один з найкращих за цитуванням з 82 українських журналів, представлених у базі

Web of Science Core Collection. Інститут розробляє електронну «Вікіпедію освіти». Вчені установи впровадили ефективну методику підвищення цифрової компетентності вчителів.

Ще один важливий напрям освітньої модернізації — створення під науково-методичним супроводом Академії розгалуженої мережі психологічної служби освіти, яка сприяє кращому особистісному розвитку здобувачів освіти. Методичні розробки вчених-психологів дають змогу дітям і молоді протистояти потокам шкідливої інформації в Інтернеті, забезпечують реабілітацію переміщених осіб, постраждалих внаслідок агресії РФ.

Особливо важливий напрям освітніх перетворень 2000-х років — євроінтеграція. У 2005 р. Україна приєдналася до Болонського процесу в рамках створення Європейського простору вищої освіти. Ця діяльність активізувалася після підписання у 2014 р. Угоди про асоціацію з Євросоюзом. Слід відзначити результативну участь учених Академії в реалізації проектів за програмами ЄС «Горизонт-2020» і Erasmus+, що сприяє інтеграції в європейські простори освіти та професійної підготовки, а також у Європейський дослідницький простір.

Усю багатогранну реформаторську діяльність освітян за 30 років незалежності України узагальнено в Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, підготовленій нещодавно вченими НАПН України (з її змістом можна ознайомитися в електронній бібліотеці НАПН України).

Коротко зупинюся на найважливіших завданнях подальшого реформування освіти. Найближчим часом слід завершити створення системи нового освітнього законодавства. На сьогодні високу готовність мають законопроекти «Про професійну освіту» та «Про освіту дорослих». Законопроект «Про дошкільну освіту» отримав хорошу основу — інноваційну концепцію освіти дітей раннього і дошкільного віку.

У загальній середній освіті необхідно розробити державний стандарт профільної середньої освіти, над чим активно працюють вчені нашої

Академії і залучені фахівці НАН України. І тут важливим є голос вчених НАН України з кожного предмету. До складу робочої групи входить заступник головного вченого секретаря НАН України О.Н. Кубальський, але бажано, щоб і академіки-секретарі відділень делегували своїх представників — спеціалістів з фізики, математики, хімії, історії, філософії тощо. Реалізація стандарту потребуватиме відповідної модернізації мережі закладів профільної середньої освіти. І, безумовно, необхідно посилити увагу до вивчення фізико-математичних та природничих дисциплін.

У професійній освіті важливо максимально зблизити професійно-технічну і фахову передвищу освіту, інтегрувати відповідні заклади, створити, згідно з найкращою світовою практикою, укрупнені багаторівневі і багатопрофільні гнучкі професійні коледжі.

Заклади вищої освіти так само мають бути значно укрупнені з метою істотного підвищення їх конкурентоспроможності.

Головне, ми маємо провести такі зміни в освіті, які б забезпечили підготовку людини до життя і діяльності в умовах ХХІ ст., які пов'язані із загальноцивілізаційними зрушеннями.

По-перше, людство перейшло до інноваційного типу прогресу, що потребує формування інноваційної людини, тобто людини з інноваційним типом мислення, інноваційною культурою і здатністю до інноваційного типу діяльності. Людини знанневої, діяльність якої в усіх сферах життя ґрунтується на знаннях.

По-друге, відбувається цифровізація всіх сфер життя і діяльності людини. Відповідно, нам слід готувати людину, компетентну в цифровому суспільстві, тобто цифрову людину.

По-третє, поглиблюється глобалізація людства, яка, зокрема, означає, що конкурентоспроможною стає людина, обізнана з найкращими практиками життя і діяльності в різних країнах світу. Тому слід готувати глобалістську людину, але патріота України.

По-четверте, саме патріотизм, національне єднання дозволять якнайліпше усвідомити і відстояти національні інтереси України, а отже, не лише створити кращі умови для жит-

тя громадян, а й захистити саму державу в умовах глобалізаційних загроз і гібридної війни, яка ведеться проти України.

По-п'яте, ключовим напрямом, осередям освітньої діяльності повинен стати дитиноцентризм — максимальне наближення освіти кожної окремої дитини до її здібностей і талантів. Педагоги разом з батьками мають допомогти дитині пізнати себе, саморозвинутися, і тоді, ставши дорослою, така людина максимально реалізує себе, що є основою особистого щастя і запорукою динамічного і несуперечливого прогресу країни.

Шановні колеги! З метою сучасного забезпечення розвитку освіти НАПН України продовжує реформаторські заходи заради подальшого посилення власного наукового і методичного потенціалу, зокрема, відповідно до урядового розпорядження щодо реформування національних галузевих академій наук.

Вчені НАПН України і надалі всіляко сприятимуть створенню в Україні структурованого, євроінтегрованого, людиноцентрованого простору безперервної освіти впродовж життя, що відповідав би запитам громадян і суспільства, інтересам української держави.

Зі святом Незалежності Вас, шановні колеги!

ЦИМБАЛЮК
Віталій Іванович —
академік НАН України
і НАМН України,
президент Національної
академії медичних наук
України

Високоповажний Анатолію Глібовичу! Вельмишановні учасники зборів! Сьогодні ми відзначаємо дійсно велике національне свято. За останні 30 років наша країна утвердилася і стала визнаною в усьому світі як європейська держава. За цей час уже виросло покоління українців, які народилися в незалежній країні і не мислять собі іншого.

Звісно, я не зможу за короткий час, відведений для виступу, розповісти про діяльність Національної академії медичних наук України, а тому спробую лише короткими штрихами окреслити найголовніші здобутки. НАМН України було створено в 1993 р., і сьогодні до її складу входять 36 наукових установ, розташованих у 5 регіонах України, 31 з яких мають клінічні підрозділи, оснащені сучасним високотехнологічним діагностичним та лікувальним обладнанням. Науково-клінічний профіль наших установ забезпечує швидку трансляцію наукових результатів у клінічну практику. Наш загальний ліжковий фонд становить 7163 ліжка, за останні 5 років у поліклінічних відділеннях проконсультовано понад 3 млн осіб, у стаціонарах проліковано більш як 700 тис. українців, виконано майже пів мільйона оперативних втручань, причому 90 % хворих належали до найвищих (III–IV) категорій складності.

Часто у високих владних кабінетах мене запитують: а що дає Україні ваша Академія? І не завжди коротка відповідь: «Ми рятуємо життя українців» повністю влаштовує. Тоді ми взяли такий економічний показник, як середньостатистична вартість життя людини, і провели свої розрахунки, які переконливо свідчать, що за мінімальними оцінками, якщо розглядати лише лікування пацієнтів з тяжкими захворюваннями (інфаркти, інсульти тощо), установи НАМН України щороку потенційно заощаджують країні понад 2,5 трлн грн.

Інше питання, яке нерідко турбує чиновників, переважно з Міністерства фінансів: а що ви зробили такого в науці, щоб виділяти вам додаткове фінансування? У відповідь на це запитання я можу навести безліч прикладів. Скажімо, в Інституті педіатрії, акушерства і гінекології ім. академіка О.М. Лук'янової у відділенні хірургічної корекції вроджених вад розвитку у дітей, яким керує професор Олексій Костянтинів Слєпов, завдяки розвитку так званої хірургії перших хвилин життя досягнуто практично нульової летальності. Важкі вади розвитку плода бувають дуже різні. Скажу лише про одну з них — наскрізний

дефект передньої черевної стінки, або гастрошизис, коли під час внутрішньоутробного розвитку органи черевної порожнини виходять назовні і плавають у навколоплідних водах. Професор О.К. Слепов першим у світі розробив унікальну методику хірургічної пластики передньої черевної стінки, і зараз багато закордонних фахівців приїжджають до нас перейняти цей досвід.

У Національному інституті серцево-судинної хірургії ім. М.М. Амосова впродовж трьох останніх років успішно розвивається напрям акушерської кардіохірургії, коли одночасно працюють команди акушерів-гінекологів і кардіохірургів. Вже зроблено понад 4 тис. таких операцій. Наприклад, з проведених в Україні 350 операцій з приводу розшарування аорти у новонароджених 290 зроблено в цьому Інституті. При цьому показник летальності у світі за наявності таких вад становить від 7 до 25%, а у нас — 2,5%, кількість рецидивів в Інституті знижено до 1%, тоді як у світі фіксують набагато більше — 5%.

Тобто ми маємо реальні здобутки. За більшістю напрямів наші результати відповідають світовому рівню, а за деякими — навіть значно перевершують його.

У клінічній практиці ми широко використовуємо найсучасніші інноваційні технології. Наприклад, у Науково-практичному центрі ендovasкулярної нейрорентгенохірургії завдяки застосуванню високотехнологічних методик ендovasкулярних тромбектомій ми змогли врятувати життя 70% важких пацієнтів з гострим ішемічним інсультом, причому 47% з них повернулися до повноцінного життя. Єдина проблема тут — як швидко, впродовж 5–7 хвилин, доставити до операційної пацієнта, в якого стався інсульт.

Або використання радіохірургії — унікального неінвазивного методу лікування пацієнтів з пухлинами, що виключають можливість проведення традиційних нейрохірургічних операцій, зокрема при глибоких ураженнях мозку чи множинних метастазах. Так, в Інституті нейрохірургії ім. А.П. Ромоданова за допомогою сучасної високоточної системи здій-

снюється опромінення лише уражених ділянок і не зачіпаються здорові тканини. За цією методикою в Інституті проліковано вже понад 4,5 тис. хворих, проконсультовано більш як 8 тис. пацієнтів.

Один з інноваційних наукових напрямів, який поступово стає звичайною практикою і до якого Україна довго йшла через проблеми законодавчого регулювання, — це трансплантологія. За останні 5 років у наукових установах НАМН України проведено 38 трансплантацій печінки, 209 — нирок, 22 — кісткового мозку, 714 — тканин опорно-рухового апарату, зроблено 14 очних ксенотрансплантацій та встановлено 763 кератоксеноімпланти. Цього року нарешті набули чинності зміни у законодавчому полі України щодо трансплантації органів, які дадуть змогу значно підвищити кількість цих життєво важливих операцій.

З початком воєнної агресії РФ на Донбасі наша Академія надає спеціалізовану високотехнологічну медичну допомогу військовослужбовцям та всім постраждалим у зоні бойових дій. В Інституті травматології і ортопедії та Інституті патології хребта і суглобів ім. проф. М.І. Ситенка відкрито два профільних відділення бойової травми, а в Інституті медицини праці ім. Ю.І. Кундієва функціонує відділення медико-психологічної реабілітації, в якому від 2014 р. проліковано вже 950 військовослужбовців з діагнозом «посттравматичний стресовий синдром», проконсультовано більш як тисячу учасників бойових дій. В Інституті загальної та невідкладної хірургії ім. В.Т. Зайцева є єдине в Україні відділення гострої вогнепальної травми, шоківих станів і політравми, в якому роблять унікальні операції на серці і великих судинах. Нашим хірургам вдалося врятувати 24 бійців з внутрішніми ушкодженнями серця, яких за всіма медичними канонами вважали безнадійними. Щороку в Інституті виконується близько 6 тис. складних операцій, левову частку яких становлять невідкладні стани та бойові травми, прооперовано 420 пацієнтів з пораненнями серця і великих судин.

Загалом у наукових установах НАМН України надано медичну допомогу майже 24 тис.

учасників АТО/ООС, а також 183 тис. жителів Донецької і Луганської областей. Фахівці інститутів НАМН України провели більш як 1200 консультацій у військових шпиталях. Бригада наших фахівців постійно виїжджає безпосередньо у зону бойових дій для надання методичної та консультативної допомоги на місцях. НАМН України є ініціатором і розробником Воєнно-медичної доктрини України, прийнятої урядом у 2018 р. Науковці Академії у співпраці з військовими медиками випустили 10 монографій, у яких узагальнено досвід медичного забезпечення бойових дій у районі проведення АТО/ООС.

В останні два роки установи НАМН України беруть активну участь у боротьбі з пандемією коронавірусу SARS-CoV-2. Минулого року ми виділили 500 ліжок для хворих на COVID-19, але найголовніше — організували саме спеціалізовані відділення, оскільки люди вмирають не від COVID-19, а від ускладнень, які супроводжують цю важку хворобу. Так, у 2020 р. було проліковано 334, а в 2021 р. — вже 643 мешканці Києва і Київської області. Інститут епідеміології та інфекційних хвороб ім. Л.В. Громашевського разом з АТ «Фармак» першими в Україні здійснили секвенування коронавірусу SARS-CoV-2 та виявили його дельта-варіант у хворих з Івано-Франківська. Інститут нейрохірургії ім. А.П. Ромоданова разом з Інститутом біології клітини НАН України бере участь у розробленні вакцини проти COVID-19.

Наші роботи добре відомі у світі. Так, 44 науковців НАМН України було удостоєно престижних наукових нагород, серед яких такі відомі широкому загалу, як Меморіальна премія миру доктора Такасі Нагаї, Золота медаль То-

вариства імені Адама Політцера та ін. Цьогоріч ВООЗ присудила Меморіальну премію доктора Лі Чон-Вука Національному науковому центру радіаційної медицини, співробітники якого першими у світі визначили роль радіобіологічних та радіаційних ризиків у функціонуванні молекулярних механізмів розвитку хронічного лімфолейкозу.

Загалом українці — дуже креативна нація. Є безліч прикладів, коли українські вчені генерували проривні ідеї, але реалізувати їх в Україні не вдалося. Зрештою ці ідеї було підхоплено і впроваджено в інших країнах. Так, сьогодні всі чули, що за допомогою стентів у всьому світі лікарі рятують життя людей, але, мабуть, мало хто знає, що першовідкривачем їх був (і це визнано міжнародною фаховою спільнотою) харківський учений, серцево-судинний хірург Микола Леонтійович Володось. Він винайшов самофіксовані синтетичні протези та пристрої для їх внутрішньосудинної доставки, виготовив їх і в 1985 р. першим у світі застосував у клінічній практиці. Або співробітник Інституту нейрохірургії ім. А.П. Ромоданова професор Віктор Іванович Щеглов, який першим у світі почав робити реконструктивні операції при аневризмах судин головного мозку. Іноземні колеги приїжджали до нас, освоювали нову технологію, але в Україні ніхто так і не довів його ідею до технологічного рішення і тепер ми купуємо це обладнання за кордоном.

Таких прикладів можна навести багато, з будь-якої галузі знань. Тому Україні нарешті потрібно розірвати це замкнене коло і створити умови для доведення розробок наших учених до реального технологічного втілення.

Слава українським науковцям!

Слава Україні!

ГАДЗАЛО

Ярослав Михайлович – академік НААН України, президент Національної академії аграрних наук України

Високошановний Анатолію Глібовичу!
Шановні учасники зібрання!

Маю велику честь взяти участь в урочистому зібранні еліти українського суспільства. Тридцять років тому Україна, ставши на шлях незалежності і самостійності, постала перед необхідністю створення багатьох інституцій, що забезпечують функціонування і всебічний розвиток держави, зокрема й у галузі сільськогосподарства.

На той час наукове забезпечення сільського господарства здійснювалося науково-дослідними установами та закладами вищої освіти аграрного спрямування, які були підпорядковані 14 різним міністерствам і відомствам. За ініціативою групи провідних учених-аграріїв на чолі з академіком О.О. Созіновим було започатковано процес відродження Української академії аграрних наук, яка взяла під своє крило всі наукові установи аграрного профілю. Завдяки координуючій діяльності Академії в умовах економічної нестабільності, розриву виробничих зв'язків, виходу на український ринок великих іноземних компаній вдалося зберегти провідні вітчизняні наукові школи, започаткувати нові напрями досліджень, зміцнити матеріально-технічну базу аграрної науки.

На етапі свого становлення НААН завжди відчувала дієву і надійну підтримку з боку Президії НАН України та особисто її президента академіка Бориса Євгеновича Патона. Ми глибоко вдячні за те, що ця добра традиція збереглася впродовж наступних десятиліть і, сподіваємося, зберігатиметься й надалі, оскільки перспективи плідної співпраці з «великою» Академією ґрунтуються не лише

на постійних творчих зв'язках керівництва, а й на виконанні багатьох спільних наукових проєктів. Сьогодні наукові установи НААН активно співпрацюють з 31 інститутом НАН України.

Наведу лише один приклад спільної роботи наших академії. У результаті наукових досліджень, проведених фахівцями Інституту продовольчих ресурсів НААН України, Інституту мікробіології і вірусології ім. Д.К. Заболотного НАН України та Інституту геронтології ім. Д.Ф. Чеботарьова НААН України, було створено перший вітчизняний функціональний кисломолочний продукт «Геролакт» з вираженою гіпохолерестинімічною дією, який зараз широко виробляється не лише в Україні на Яготинському молокозаводі, а й за ліцензією у Південно-Африканській Республіці та Данії.

Пошук рішень важливих для вітчизняного АПК питань, які потребують і новітніх наукових розробок, і експертного наукового супроводу, постійно перебуває в полі зору Міжвідомчої наукової ради НААН України та НАН України з проблем агропромислового комплексу. Незважаючи на складні часи, особливо в перші роки незалежності, вчені-аграрники самовіддано здійснювали науковий супровід процесу реформування АПК України від колгоспно-радгоспної системи до нинішньої багатокладної економіки, обстоювали доцільність відновлення приватної власності на сільськогосподарські землі та введення їх до економічного обігу, розробили науково-методичні основи оцінки ґрунтів, методи їх раціонального використання та збереження родючості, що дало змогу за останні десятиліття подвоїти виробництво та експорт зерна, створили нові сорти і гібриди рослин, породи сільськогосподарських тварин, засоби профілактики і боротьби з хворобами рослин і тварин. На особливу увагу заслуговує розроблення і доведення до практичного використання механізмів земельної реформи, операційного режиму оподаткування підприємств сільського господарства, оренди земель та майна колективної власності, механізмів ці-

ноутворення на агропродукцію, формування та функціонування аграрного ринку, системної державної підтримки сільського господарства, розвитку фермерства, кооперації та сільських територій.

Понад 10 років тому тодішній президент НААН Михайло Васильович Зубець з групою вчених вперше сформулювали науково-методичні засади і обґрунтували необхідну ресурсну базу для забезпечення виробництва в Україні 80 млн т зерна на рік. Валовий збір зернових і зернобобових культур за останні 20 років збільшився втричі і, сподіваємося, цього року вдасться досягти цього рубежу.

Слід зазначити, що частка наукових розробок у сталій динаміці підвищення зерновиробництва в Україні становить 70%. Тільки за останні 3 роки до державного реєстру внесено понад 500 нових високопродуктивних сортів і гібридів, створених в установах НААН. Врожайність сортів української селекції перебуває сьогодні на рівні європейських показників, а для окремих культур навіть перевищує їх. Частка посівів сортів селекції НААН у загальній посівній площі в Україні для озимої пшениці становить 64,5%, ячменю — 66%, озимого жита — 93,4%, сої — 50%, гречки, проса, рису — від 97 до 100%.

Розроблено методичні підходи до маніпуляцій з гаметами та ембріонами поза організмом, які втілено в інноваційних біотехнологіях відтворення, розмноження і поліпшення сільськогосподарських тварин і широко впроваджено у господарствах 20 областей України та в країнах близького зарубіжжя. Майже 80% сільськогосподарських тварин, що вирощуються в Україні, — це тварини селекції НААН.

Розроблено технології переробки м'ясних і молочних продуктів, які забезпечують економію сировини на 15%, збільшення в 1,5–3 рази термінів зберігання продукції, поліпшення її

якості та зменшення собівартості. Багато зроблено в напрямі створення новітнього обладнання для перероблення сільськогосподарської продукції. Загалом щорічний економічний ефект від впровадження на підприємствах АПК науково-технічної продукції, створеної в установах НААН, в останні роки становить близько 100 млрд грн.

Науково-методичне забезпечення і супровід впровадження реформ в аграрному секторі економіки дозволили досягти збільшення обсягів виробництва валової продукції в 1,7 раза, підвищення рівня рентабельності — у 1,5 раза, надходжень до бюджету — у 1,6 раза. Все це забезпечило ключові позиції українських аграріїв на світових ринках. Так, Україна посідає перше місце за обсягом експорту соняшникової олії, очолює світовий рейтинг з експорту ячменю, вийшла на друге місце серед експортерів ріпаку та меду.

За 30 років незалежності частка АПК у загальній структурі експорту України зросла більш як удвічі, а обсяг сільськогосподарської продукції збільшився у понад 7 разів. Зазначені здобутки сприяють зростанню ролі держави у вирішенні проблем досягнення Цілей сталого розвитку до 2030 р. щодо подолання голоду, забезпечення продовольчої безпеки, поліпшення харчування населення і подальшого зростання виробництва сільськогосподарської продукції.

За значні досягнення за роки незалежності 149 наукових працівників НААН удостоєно високих державних нагород, 106 з них стали лауреатами Державної премії України в галузі науки і техніки. Вчені Національної академії аграрних наук і надалі наполегливо та плідно працюватимуть на ниві розвитку аграрної науки на благо нашої Батьківщини.

Щиро вітаю всіх з великим національним святом — Днем Незалежності України!

Слава Україні!

ПЕТРИШИН

Олександр Віталійович — академік НАПрН України, президент Національної академії правових наук України

Шановні учасники ювілейних зборів!

Шановні колеги!

Продовжуючи думку, висловлену у виступі Віталія Івановича Цимбалюка, про те, що в уряді нас часто запитують, які конкретні результати дає державі ваша діяльність, можу підтвердити, що й мені ставили таке питання. Я на нього відповів: Цивільний кодекс, Кримінальний кодекс, Конституція України, і цей перелік можна продовжувати.

Звісно, я далекий від того, щоб вважати, що в українському законодавстві все гаразд, але впевнено можу стверджувати, що без участі Академії наук у розробленні найважливіших основоположних нормативно-правових документів ситуація була б набагато гіршою.

У вересні цього року Верховна Рада України має розглянути законопроект про правотворчу діяльність в Україні, основна ідея якого полягає в тому, щоб певною мірою упорядкувати цю сферу. Національна академія правових наук ще років 20 тому пропонувала прийняти такий закон, і нарешті з'явилася надія, що цей законопроект буде розглянуто. Адже ситуацію з правотворчою діяльністю в Україні конче потрібно ввести в нормативне русло.

Тридцять років тому зі здобуттям незалежності постала гостра проблема правового забезпечення становлення незалежної Української держави, розвитку політико-правових і державних інститутів, формування національної правової системи, яка б відповідала новітнім викликам, принципам демократії та захисту прав людини і громадянина, європейським стандартам. Це було непросте завдан-

ня, яке передбачало необхідність консолідації інтелектуального потенціалу всіх українських правників.

Тому не випадково, що Академія правових наук була створена в 1991 р. спочатку як всеукраїнське громадське об'єднання, а в 1993 р. — як державна вища галузева наукова організація.

Члени Академії відіграли велику, а часом і вирішальну, роль у створенні засад нормативно-правової бази України.

Академія правових наук — одна з «найкомпактніших» серед національних галузевих академій наук України, до її складу входять лише 7 науково-дослідних інститутів — Київський регіональний центр, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса, Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака, Інститут інформації, безпеки і права, Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності, Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку. Проте наукова тематика наших установ охоплює найактуальніші напрями сучасної правової науки.

В Академії є також власне видавництво «Право», що дозволяє нам реалізовувати досить амбітні проекти.

Наприклад, два 5-томні видання — «Правова система України: історія, стан та перспективи» і «Правова доктрина України» — удостоєно Державної премії України в галузі науки і техніки. До речі, ці багатотомники нашими власними силами було перекладено англійською і видано в Лондоні.

Багато зусиль ми докладаємо й до підготовки енциклопедичних видань, серед яких насамперед варто відзначити унікальний 20-томник «Велика українська юридична енциклопедія». Вже вийшли друком 14 томів, і до кінця поточного року маємо випустити ще два томи.

Дуже затребуваною виявилася книга «Конституція України. Науково-практичний ко-

ментар», яка є на сьогодні найцитованішим юридичним виданням в Україні.

Наше періодичне видання «Вісник Національної академії правових наук України» є першим (і поки що єдиним) фаховим журналом юридичного профілю, який входить до наукометричної бази Scopus. Крім того, ми вже близько 10 років видаємо англійською мовою «Щорічник українського права», який представлено в багатьох провідних бібліотеках світу.

Активно розвивається міжнародне співробітництво. Ми співпрацюємо з багатьма провідними університетами Європи, Сполучених Штатів Америки, Китаю, близького зарубіжжя.

Серед найважливіших проблем, над якими ми зараз працюємо, назву лише чотири.

По-перше, ми розробляємо питання, які стосуються внесення змін до Конституції України.

По-друге, активно працюємо над проектом нового Кримінального кодексу України, який має відповідати базовим європейським стандартам.

По-третє, беремо активну участь у рекодифікації Цивільного кодексу.

По-четверте, широко опрацьовуємо проблему децентралізації і територіальної реформи в Україні.

Отже, Національна академія правових наук України всі роки свого існування наполегливо працює на благо держави, спрямовуючи свій науковий потенціал на вирішення нагальних завдань, що постають перед Україною у сфері права. Вчені Академії плідно працюють задля зміцнення та розбудови незалежності нашої держави, розвитку юридичної науки, забезпечення законності, правопорядку, дбають про вдосконалення правової освіти в українському суспільстві. Без перебільшення можна сказати, що практично кожний законопроект в Україні створюється за участю співробітників Академії.

Від імені юридичної спільноти вітаю всіх з найбільшим державним святом — Днем Незалежності України!

ЧЕБИКІН

Андрій Володимирович — академік НАМ України, президент Національної академії мистецтв України

Дорогі колеги!

Тридцять річницю Незалежності України ми відзначаємо в умовах сьомого року гібридної війни, розв'язаної Російською Федерацією проти нашої держави. Політичні та соціально-економічні наслідки цієї агресії ускладнені епідемією планетарного масштабу.

У 30-річній історії незалежної України безперечним і вагомим є внесок української академічної науки, яка системно і наполегливо працює над подальшим розвитком і зміцненням української державності. Чільне місце серед галузевих академій наук посідає Національна академія мистецтв України, створена на шостому році незалежності Указом Президента України Леоніда Кучми як вища творча установа в галузі мистецтва. Наукова діяльність НАМ України пов'язана насамперед з мистецтвознавством, культурологією і сучасними технологічними новаціями у сфері мистецтва.

Академія стала продовженням славетних традицій українського народу в царині мистецтва, мистецької науки і освіти, інструментом забезпечення найвищих культурних потреб суспільства. Основним завданням НАМ України є проведення фундаментальних і прикладних науково-теоретичних досліджень з питань художньої творчості, історії і теорії українського мистецтва, художньої критики, мистецької освіти та естетичного виховання, визначення пріоритетних напрямів наукових досліджень із залученням наукових і творчих працівників до виконання державних та міжнародних програм розвитку художньої культури, вивчення та узагальнення наукового й творчого досвіду діячів вітчизняної та світової культури, попу-

ляризація наукових знань і творчих здобутків національного мистецтва на світовому рівні.

Протягом чверті століття Академія набула значного розвитку як у структурному, так і в науково-організаційному плані. На сьогодні НАМ України об'єднує у шести відділеннях — образотворчого мистецтва, музичного мистецтва, театрального мистецтва, кіномистецтва, теорії та історії мистецтв, синтезу пластичних мистецтв — 49 академіків і 54 членів-кореспондентів, які роблять вагомий мистецький внесок у розбудову нашої країни і яких удостоєно високих державних нагород. Доповнюють основний склад 39 іноземних членів — відомих митців і провідних мистецтвознавців з різних країн, а також 28 почесних академіків з України. Серед членів Академії — 5 Героїв України, 29 лауреатів Національної премії України імені Тараса Шевченка, 5 лауреатів Державної премії України в галузі науки і техніки, один лауреат Державної премії України в галузі архітектури, 3 лауреати Державної премії України імені Олександра Довженка, багато народних художників, народних артистів, заслужених діячів мистецтв України. За високі заслуги перед державою близько 90 членів НАМ України нагороджено орденами різної номінації, а 15 з них є повними кавалерами ордена «За заслуги».

Про внесок членів Академії у розвиток мистецької теорії і практики свідчить їх участь у наукових семінарах і конференціях, підготовка наукових публікацій, створення творів мистецтва, рецензування наукових і художніх творів, участь у спеціалізованих, художніх, експертних, редакційних радах, журі, міжнародних виставках, фестивалях тощо. Прикладом вагомих творчих здобутків можуть бути доробки академіків — усесвітньо відомих митців, таких як Мирослав Скорик, Євген Станкович, Мирослав Вантух, Роман Балаян.

На момент створення Академії жодного наукового інституту в її віданні не було, тільки мистецькі заклади і Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури. Тепер у складі НАМ України успішно працюють дві наукові установи: Інститут проблем сучасного мистецтва, створений у 2001 р., та Інсти-

тут культурології, заснований у 2007 р. Для підвищення ефективності й результативності роботи з урахуванням регіональних особливостей та потреб було створено Західний та Східний регіональні науково-мистецькі центри НАМ України, які працюють поки що на громадських засадах. Західний центр у Львові засновано 2015 р., Східний центр у Харкові — 2020 р. Відповідно до укладеної 2019 р. угоди, розпочато процес організації Східної філії НАМ України в Китайській Народній Республіці. На жаль, через пандемію COVID-19 цей процес дещо загальмувався.

У наукових установах НАМ України сформовано достатній кадровий науково-дослідний потенціал — понад 120 штатних наукових працівників, серед яких 15 докторів наук і 43 кандидати наук. За останні роки було значно підвищено якість конкурсного відбору тем фундаментальних досліджень, які проходять експертизу на рівні НАМ України. Щороку в обох установах виконується близько 20 тем, які сфокусовані переважно на питаннях гармонізації в системі «людина — світ», розвитку особистості, суспільства, на проблемах сталого розвитку, в яких ключову роль на національному і міжнародному рівнях відіграють культура та мистецтво. Більшість наукових тем (16) мають загальнонаціональне значення, а 4 — глобалізаційну, загальноєвропейську спрямованість. Результати досліджень узагальнюються в монографіях і статтях у фахових виданнях. Так, минулого року співробітники наших інститутів видали близько 20 монографій і опублікували понад 130 статей, зокрема й у закордонних виданнях.

Варто відзначити добре налагоджену співпрацю НАМ України з Національною академією наук, Міністерством освіти і науки, Міністерством культури, Комітетом Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, галузевими академіями наук. У рамках Координаційної ради з питань науки і освіти склалося потужне експертне середовище у вигляді фахово-експертних комісій, за участю яких здійснюється експертна оцінка законопроектів, що стосуються діяльності НАМ України.

Академія активно розвиває міжнародне співробітництво. У травні цього року НАМ України підписала угоду про співпрацю з ЮНЕСКО, в рамках якої за сприяння Інституту проблем сучасного мистецтва вже наприкінці липня відбулася міжнародна виставка творів сучасних художників з Італії «Шовковий шлях». Заплановано ще кілька подібних заходів. Укладено багато угод із закордонними мистецтвознавчими центрами. Міжнародне співробітництво розвивається й на рівні установ та окремих науковців.

НАМ України продовжує роботу з удосконалення своєї структури та підвищення ефективності науково-творчої праці. На сьогодні віднайдено можливості для виконання Постанови Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні», якою рекомендовано створення при НАМ України Науково-дослідного інституту музеєзнавства і реставрації. З огляду на складну економічну ситуацію в державі, ми розпочали роботу з організації у структурі Інституту культурології відповідних підрозділів, які будуть спроможні адекватно опрацьовувати ці питання, з перспективою у майбутньому виділення їх в окрему установу.

Практичні заходи з удосконалення та підвищення ефективності діяльності наукової сфери в Україні лежать у законодавчій і нормативно-правовій площині та контролюються Верховною Радою України, Національною радою з питань розвитку науки і технологій та Міністерством освіти і науки. При цьому за Національною академією мистецтв важливо зберегти експертно-методичну та координаційну функції, які в комплексі сприяють поступальному розвитку науки й державності України. Заради цього НАМ України готова до плідної роботи та співпраці на всіх рівнях і напрямках.

Вітаю всіх з 30-річчям Незалежності України, бажаю доброго здоров'я, перемоги над агресором, якнайскорішого подолання епідемії, а також успіхів України на її шляху до євроінтеграції.

Дякую за увагу!

ШЕМШУЧЕНКО

Юрій Сергійович – академік НАН України і НАПрН України, директор Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

Шановні учасники зібрання!

Проголошення 30 років тому незалежності України без перебільшення було не лише однією з найважливіших подій в історії українського народу, а й подією планетарного масштабу, яка змінила геополітичну ситуацію в Європі.

Шлях до реалізації державницької ідеї українського народу був складним. Через різні зовнішні та внутрішні обставини Україна неодноразово втрачала свою державність.

Сучасний етап суверенізації нашої держави розпочався 16 липня 1990 р. з прийняттям Декларації про державний суверенітет, якою Верховна Рада урочисто проголосила створення самостійної держави Україна. Додаткової легітимації суверенітет України набув 24 серпня 1991 р., коли Верховна Рада ухвалила Акт проголошення незалежності України. Цим документом було підтверджено основні положення Декларації про державний суверенітет України і зазначено, що її територія є неподільною та недоторканою, на ній діють виключно Конституція і закони України, а 24 серпня оголошено загальнонаціональним святом.

Акт проголошення незалежності України, підтриманий всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 р., було покладено в основу Конституції України, ухваленої Верховною Радою України 28 червня 1996 р., і відтоді ми вже 25 років живемо в її правовому полі. В Основному законі проголошено, що «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, права держава», а «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ», «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

Конституція відіграє фундаментальну роль у забезпеченні внутрішнього і зовнішнього суверенітету держави, визначенні правової системи, гарантуванні прав і свобод людини та громадянина. Основний закон фактично є суспільним договором, дороговказом у розбудові правової держави та громадянського суспільства.

Однак Конституція і передбачені нею система законодавства і система управління не працюють автоматично, самі по собі. Останнім часом тут спостерігається чимало проблем. Одна з них стосується реформування чинної Конституції України. Це питання не нове, пропозиції щодо змінення тексту Основного закону лунали часто, зокрема й з вуст президентів України. У 2000 р. певні зміни до Конституції було винесено на всеукраїнський референдум, і виборці підтримали їх, але відповідні законодавчі зміни Верховна Рада так і не внесла через низку суспільно-політичних обставин. Часткові зміни до тексту Конституції Верховна Рада ухвалювала вже сім разів. Слід зазначити, що за всю історію Конституції Сполучених Штатів Америки, прийнятої в 1787 р., до неї було внесено 27 поправок.

Загалом можна говорити про високу якість нашого Основного закону. Міжнародна юридична громадськість, зокрема Венеціанська комісія, визнала Конституцію України однією з найкращих. На початку 1990-х років на досить високу якість підготовки Конституції позитивно вплинула наявність в Україні наукової школи з конституційного права. У першому складі Конституційної комісії працювали академіки В.Я. Тацій, В.К. Макутов, І.І. Лукінов, М.Г. Чумаченко, член-кореспондент НАН України С.І. Дорогунцов, професор Л.П. Юзьков та інші відомі вчені. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України підготував і подав на розгляд Конституційної комісії проєкт Концепції Конституції України. Президія НАН України і особисто президент Академії Борис Євгенович Патон приділяли постійну увагу процесу підготовки проєкту Конституції, ці питання неодноразово заслуховувалися на засіданнях Президії НАН України.

Сьогодні у президентських, парламентських та наукових колах обговорюються такі питання конституційної реформи, як посилення верховенства права, удосконалення наявної системи державного управління, децентралізація і розвиток місцевого самоврядування. Проте бракує системного науково обґрунтованого раціонального підходу до питань, пов'язаних з реформуванням Конституції, досі чітко не визначено цілі та обсяги пропонованих змін. В одних випадках рекомендують часткові зміни, в інших — підготовку і прийняття зовсім нового тексту Основного закону, розглядають також різні способи внесення змін — Верховною Радою, всеукраїнським референдумом, Конституційною Асамблеєю. Ці непорозуміння впливають з того, що в чинній Конституції не прописано положення про те, хто і в який спосіб має вносити зміни до неї. Є й інші важливі для функціонування держави питання, які чинна Конституція України обійшла увагою.

Сьогодні Конституційна комісія практично не функціонує, а її попередні напрацювання, на жаль, не завжди були якісними. Це стосується насамперед пропозицій комісії 2016 р. щодо судової реформи, а тому не випадково питання про нову реформу судових органів знову ставиться на порядок денний. Також необґрунтовано було скасовано повноваження прокуратури на представництво інтересів громадян у судах, що суперечить загальнонародним інтересам і конституційному положенню про те, що людина в Україні є найвищою соціальною цінністю. Немає визначеності й щодо конституційних аспектів Мінських угод, пов'язаних зі станом гібридної війни на сході країни.

Отже, незважаючи на те, що чинна Конституція України в цілому відповідає своєму призначенню, на сьогодні є потреба у внесенні до Основного закону окремих змін і доповнень, зокрема слід передбачити право НАН України на законодавчу ініціативу. Проте реформування Конституції має відбуватися фахово, на наукових засадах і бути належним чином ув'язане з усім текстом і духом Основного закону.

Так, нещодавно ці питання обговорювалися на міжнародній науково-практичній конференції «Наукові засади державотворення і правотворення: історія, сучасність, перспективи», яка відбулася 19 серпня в Інституті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України за участі депутатського корпусу. За підсумками конференції було прийнято рекомендації, в яких, зокрема, зазначено, що необхідно продовжувати курс на оновлення Конституції на наукових засадах; актуалізувати реформування публічної влади на засадах її децентралізації; розширити і поглибити розвиток системи законодавства України на принципах верховенства права; підвищити ефективність системи державного управління, зокрема системи національної безпеки і оборони України.

На особливу увагу заслуговують проблеми боротьби зі злочинністю і корупцією. Явище це не нове. Ще у першій половині XIX ст. в Росії було видано книгу «Мистецтво брати хабарі». У наш час масштаби цього явища зросли в рази і набули глобального характеру. В Україні корупція стала однією із загроз національній безпеці та демократичному розвитку суспільства. За даними міжнародного індексу сприйняття корупції, у 2019 р. Україна посідала 126 місце з 180 країн. Цього ж року правоохоронними органами (без НАБУ) було зареєстровано понад 2,5 тис. корупційних кримінальних правопорушень. Боротьба з корупцією у нас нагадує скоріше імітацію. Вона звелася переважно до утворення надмірно розширеної мережі антикорупційних органів, кількість яких наближається до 15. Такого немає в жодній країні світу. Ми також створили єдиний у Європі особливий «антикорупційний суд», що взагалі не передбачено Конституцією України. Таке реформування антикорупційної системи призвело не до підвищення ефективності діяльності відповідних органів, а до дублювання їх функцій і того, що вони самі іноді стають джерелами злочинності. На жаль, з Конституції зникло саме поняття «законність», не працюють норми прямої дії Основного закону і принцип невідворотності покарання за вчинені злочини, майже до мінімуму зведено роботу з профілак-

тики правопорушень. Не затверджено Антикорупційну стратегію на 2020–2024 рр.

Інша проблема стосується ефективного застосування норм міжнародного права у внутрішньому правопорядку. З одного боку, це зумовлено активною роллю України в сучасному міжнародному житті та її участю у багатьох міжнародних договорах, прагненням до європейської інтеграції, що потребує вдосконалення внутрішньо-правового механізму виконання Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань. Встановлення порядку взаємодії міжнародного і внутрішньодержавного права у державі є внутрішньою компетенцією національного законодавства, насамперед конституційного. У багатьох сучасних державах взаємодія міжнародного права з внутрішнім регулюється безпосередньо конституціями. В Україні це питання регулює ст. 9 Конституції, яка містить таке положення: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України». Дещо опосередковано це питання регулюється також ст. 18 Конституції, згідно з якою «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визначеними принципами і нормами міжнародного права». Однак останнє положення безпосередньо не стосується питання співвідношення міжнародного права з внутрішнім і має тлумачитися скоріше як вияв готовності держави у своїх міжнародних відносинах діяти відповідно до загально визначених норм міжнародного права.

Формулювання ст. 9 Конституції аж ніяк не можна вважати досконалим, оскільки воно залишає без відповіді цілу низку принципово важливих питань, пов'язаних з визначенням місця міжнародно-правових норм у правовій системі України. Так, на конституційному рівні не визначено місце та юридичну силу

загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, які існують у формі міжнародно-правового звичаю. Також у Конституції нечітко врегульовано питання, що стосується юридичної сили трансформованих міжнародно-правових норм в ієрархії норм внутрішнього права України. Адже ст. 9 не уточнює, що робити, коли положення міжнародного договору і національного закону суперечать одні одному. Частково ситуація пом'якшується закріпленням у ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» положення, згідно з яким «якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору».

У вітчизняній юридичній літературі неодноразово висловлювалися думки про необхідність чіткого закріплення в Конституції правила примату міжнародного права у внутрішньому правопорядку. Слід зауважити, що чимало конституцій різних країн закріплюють норму, що належним чином ратифіковані міжнародні договори мають вищу юридичну силу, ніж національний закон.

На завершення хотів би зупинитися ще на одній проблемі — культура і право, оскільки вона тісно пов'язана з точним і неухильним виконанням положень Конституції та інших нормативних актів на засадах високої правосвідомості громадян та посадових осіб. Але як цього можна досягти в умовах майже тотального невиконання законів? Коли навіть вищий законодавчий орган держави — Верховна Рада України за 25 років так і не спромоглася прийняти більш як півтора десятка так званих конституційних законів, тобто тих норматив-

них документів, які безпосередньо передбачені Конституцією. Через незадовільно поставлені кодифікацію і систематизацію законодавства відповідальності уникають усі, хто може відкупитися.

У подоланні правового нігілізму багато чого залежить від факторів культурологічного характеру, таких як правова обізнаність населення, ефективність системи правової науки і освіти, підтримка інтелекту як головного пріоритету державної політики тощо. В Україні зараз юристів готують понад 150 закладів вищої освіти, зокрема 25 років функціонує Київський університет права при НАН України як складова частина науково-освітнього комплексу Інституту. Фах правознавця став більш авторитетним як у науці, так і в практичній діяльності. Власне, і нинішній Президент України має юридичну освіту.

За роки незалежності наш Інститут видав сотні монографій з юридичної тематики. Остання з них — «Сучасний унітаризм: доктрина і практика», яка спеціально присвячена 30-річчю незалежності України. Велике значення для підвищення правосвідомості громадян мають фундаментальні енциклопедичні видання Інституту, зокрема перша в Україні 6-томна «Юридична енциклопедія» і 3-томна «Енциклопедія міжнародного права». Крім того, спільно з Національною академією правових наук України видається 20-томна «Велика українська юридична енциклопедія».

Отже, можна констатувати, що в Україні створено міцний теоретичний фундамент для підвищення правосвідомості громадян і є підстави сподіватися на практичне вирішення питань зміцнення правопорядку в Україні.

Вітаю всіх зі святом!

Дякую за увагу!

ВЕРМЕНИЧ

Ярослава Володимирівна — член-кореспондент НАН України, завідувач відділу історичної регіоналістики Інституту історії України НАН України

Шановні учасники Загальних зборів!

Тридцять років ми живемо і працюємо у новому політичному просторі, ім'я якому — Незалежність. Мабуть, кожен з нас замислювався над тим, багато це чи мало для держави — 30 років? З одного боку — це мить, ледь помітна зарубка на скрижалях історії, а з другого — час самоусвідомлення, самоствердження та саморозвитку суспільства. У всякому разі це досить сприятливий період, щоб знайти відповіді на запитання: що означає незалежність України для неї самої, для Європи і для світу? З яким потенціалом цінностей та переконань виходить вона на новий геополітичний простір? Які ідеї може запропонувати людству?

Жодна країна сьогодні не може стояти осторонь глобалізаційних процесів, які докорінно змінюють обличчя планети. Темпи розвитку суспільних змін приголомшують, а стрімкі й непередбачувані події, що відбуваються навколо, змушують замислитися над тим, чи має сучасна історична наука у своєму розпорядженні достатньо засобів, щоб передати не лише їхній драматизм, а й глибинний, поки що прихований від очей сучасників, смисл. Інакше кажучи, чи не стане інерція традиційного історичного мислення на заваді усвідомленню того нового, що з'являється у нашому житті під впливом процесів глобалізації.

Минуле, сучасне і майбутнє невіддільні одне від одного, вони являють собою суцільний ланцюг звершень, перемог, поразок, втрачених можливостей. Щоб зрозуміти те, що відбувається сьогодні і що чекає на нас завтра, слід добре орієнтуватися в лабіринтах минуштини. Нині ми конче потребуємо об'єктивних історичних знань, розуміння того, чому так не-

просто складалася наша історична доля. І головне — чіткого усвідомлення алгоритму дій, пов'язаних з перспективами та стратегічними пріоритетами, здатними підтримувати у суспільстві «баланс рівноваги», забезпечувати поступальний розвиток і запобігати будь-яким деструктивним проявам.

30 років тому Україна зробила свій вибір на користь свободи і демократії. Тепер світ має пізнати Україну, отримати адекватне уявлення про її інтереси та суспільні настрої, відчуті закладений в українській ментальності потенціал суб'єктності. Її перспективи великою мірою залежать від обраних векторів гуманітарної стратегії, розвитку та належної підтримки інтелекту нації, від здатності інтегруватися в європейську і світову систему мислення. Толерантність, громадянська мужність і відповідальність, злагода і мир у суспільстві — тільки у сукупності всі ці чинники характеризують сталість цивілізаційного буття.

Невтішні реалії, в яких сьогодні опинилася Україна, зумовлюють необхідність уважного ставлення до вироблення геополітичної стратегії і вимагають серйозного осмислення причин того, чому незалежна Україна на черговому переломному етапі своєї історії виступає в ролі не стільки суб'єкта, скільки об'єкта геополітики. Боротьба за території, за збереження чи переміщення ліній кордонів опинилася у фокусі протистоянь у сучасному світі, і зовсім не випадково в арсеналі філософів з'явилася поняття «агресивний простір». Це лише метафора, але мусимо констатувати прикрий факт: місце «стріли часу» як символу кращого майбутнього поступово займають моделі невизначеності, пов'язані з чужим агресивним простором. Очевидно, що сучасне суспільство відчуває гостру потребу в новій гуманітарній парадигмі з об'єднувальним контекстом, і роль науки, передусім академічної, має полягати у концептуалізації засад, здатних об'єднувати соціум навколо проблем, що турбують усіх без винятку.

Право кожного народу на вільне самовизначення, на самостійне вирішення своєї долі є однією з найбільш вартісних загальнолюд-

ських цінностей. Український народ довів своє право на власну державу багатовіковою боротьбою за суверенітет і вільне життя у власному домі, а появу незалежної України слід розглядати як могутній фактор розширення потенціалу свободи у сучасному світі. Нестримний потяг до свободи — одна з характерних рис національного характеру українця. Героїчний дух волі втілювався в козацьких повстаннях, Національній революції середини XVII ст., у відчайдушному намаганні Івана Мазепи віднайти власний шлях національного розвитку, у державотворчих мріяннях Пилипа Орлика.

Україну часто долучають до «нових», «неісторичних» націй з огляду на те, що вона двічі — у XVI та наприкінці XVIII ст. — зазнавала перерв у своїй «національній екзистенції». Але ж ми з повагою і гордістю згадуємо славні імена Володимира Великого і Ярослава Мудрого, Данила Галицького і Костянтина Острозького, Петра Могили і Богдана Хмельницького, Михайла Драгоманова і Михайла Грушевського — усіх речників національної ідеї і борців за українську державу. Отже, той факт, що Україна зберегла тяглість власної історії, не підлягає сумнівам та запереченням. Досить бодай побіжно зазирнути у глибину віків, щоб пересвідчитися в цьому.

Тисячу років стоїть свята Софія — безмовний свідок процвітання могутньої Київської Русі. Прийняття князем Володимиром християнства стимулювало розвиток писемності, літописання, літератури, зміцнило міжнародні зв'язки. На жаль, багатовікова розчленованість України між імперіями не раз робила її розмінною монетою в суперництві геополітичних блоків. Підпорядкування різним державним утворенням зумовлювало складну взаємодію політичних та соціокультурних чинників і часті зміни кордонів. А кордон по річці Збруч розкрояв навпіл душу українського народу. Згадаємо лише один факт: у Першій світовій війні українці воювали проти українців. Чи можна собі уявити більший парадокс, страшнішу трагедію? Проте у вирі кривавого протистояння народилося і дещо

нетлінне — з'явилася українська національна державність і Україна постала як фенікс із попелу.

Хибно припускати, що Україна здобула незалежність легко, завдяки щасливому випадку. Це зовсім не так. По суті вся її історія — це наполеглива боротьба за реалізацію свого права на самовизначення. Відзначаючи 30-ту річницю з дня підписання Акта проголошення незалежності, ми пам'ятаємо цю боротьбу, яка велася протягом віків подвижниками національної ідеї. З величезною подякою схилимо голови і перед мужністю наших сучасників, які захищають незалежність України на східному кордоні. Поняття суверенітету для нас є не просто словесним штампом, воно наповнене конкретним змістом у минулому та набуває подвійної актуальності в умовах сьогодення.

Недосформованість національно-громадянської ідентичності і специфічність її регіональних векторів спричиняють сьогодні багато дискусій навколо проблем самоідентифікації і того кризового стану, в якому опинилася країна. Дилема вибору оптимальної моделі суспільного розвитку знову постала на порядку денному, і в цій ситуації наукове осмислення історичного досвіду набуває смисложиттєвих ознак. Однак той факт, що українська національна парадигма сьогодні інтегрована у загальносвітовий контекст, є безпосереднім результатом здобуття Україною незалежності.

Для країн, що виникли на пострадянському просторі, пошук нових ідентичностей виявився однією з основних домінант державної стратегії. Зasadниче значення для розуміння українського проекту має історичний погляд на національну ідентичність — не стільки як на суму притаманних певному соціуму установлених ознак, скільки як на процес набуття українцями здатності до «самовиявлення» і самоідентифікації, формування і відстоювання національної суб'єктності. Також дуже важливо в сьогоденнішніх реаліях відшукати відповідь на питання: чому так сталося, що розкол пройшов по душах людей, чому деякі

цінності виявилися не просто неспівмірними, а навіть незіставними?

Доводиться визнати, що етика толерантності залишається продуктивною, доки не наражається на прояви нетерпимості й схильності до насильства. Суспільство прозріває лише після серії гірких розчарувань, причому період втрати ілюзій може бути досить тривалим. Набір людських цінностей обмежений, безліч різних уявлень про благо неможливо звести до спільного знаменника. Моральна драма вибору між несумісними цінностями часто уявляється нерозв'язною в принципі. Але ж без знаходження цивілізаційних методів розв'язання конфліктів будь-яке суспільство взагалі не може існувати.

Сучасні політичні події змусили науковців певною мірою змінити ракурс соціальної діагностики, звернувши особливу увагу на джерела конфліктності і засоби її мінімізації. Саме тепер, коли наочно проявилися фактори нестабільності, пов'язані з проблемами національної ідентичності, варто уважно аналізувати історичні витоки ризиків і загроз, вплив політики на самопочуття людей і поведінкові реакції. Звичні теоретичні конструкції, такі як територія, простір, кордони, пограниччя, набули нового виміру та доміантної ролі у сучасних геополітичних дискурсах. Кордони — це майже завжди «шрами історії», які мають здатність нагадувати про себе, незважаючи на плин часу. Мінімізація пов'язаних з ними ризиків залежить від того, наскільки оптимальною для конкретних умов є обрана тією чи іншою державою стратегія розвитку, з одного боку, і стратегія безпеки, з іншого.

З багатовікового досвіду боротьби за незалежність України випливають кілька уроків, які ми маємо засвоїти, щоб не повторити минулих помилок. Уроки ці стосуються проблеми єдності як загальноцивілізаційної цінності і запоруки суспільної консолідації. Сьогодні єдність для нас — не просто політичний конструкт чи лозунг, а єдино можливий фундамент політичного і суспільного життя. Різновекторність допустима у пошуках зовнішніх союзників, але вона перетворюється

на небезпечне гальмо на шляху внутрішньої об'єднавчої стратегії. Перемоги завжди досягалися на ґрунті єдності, а поразки були результатом трагічного роз'єднання зусиль.

Аналіз історичного досвіду боротьби за незалежність диктує необхідність посиленої уваги до іншої непростої дилеми, породженої об'єктивним незбігом глобалізаційних тенденцій та локальних проблем, суперечностями між загальнодержавними та регіональними інтересами. Діалектика їх складна сама по собі, але без пошуку моделей співвідношення національної та регіональної ідентичностей вирішення базових, сутнісних питань для держави уявляється проблематичним. Роль регіональної інтеграції у досягненні політичної консолідації соціуму, формуванні національної гідності та єдності важко переоцінити.

З проголошенням незалежності Україна зробила великий крок на шляху інтеграції до європейського та світового простору. Проте процес входження України в Європу виявився не таким простим, як здавалося. Його успішність та результативність багато в чому залежить від того, наскільки швидко вдасться нашому народу позбутися синдрому зневіри у власних силах та засвоїти нові пріоритети політичного, наукового, культурного та освітнього життя в європейському просторі. Курс на інтегрування до європейських структур накладає на нас серйозні обов'язки, вимагає вироблення й послідовної реалізації такої політики, яка відповідала б європейським стандартам.

Підсумовуючи, зазначу, що сучасна політика рухається під впливом ідентичностей. Нині політика — це не економіка чи ідеологія, а ідентичності. Національна ідентичність окреслює спільне минуле, спільні цінності, відповідальність за спільне майбутнє, тобто весь реальний часопростір. Ідентичність нації — її цивілізаційний бренд, соціокультурний код, визначальна доміантанта зовнішньої та внутрішньої політики. Формування ідентичності — це не подія, а процес, причому тривалий і суперечливий. Це ж стосується і національної ідеї, яка є квінтесенцією історичного розвитку, не існує поза історичним

часом, не вічна і не з'являється в одну мить. Український соціум здатна об'єднати лише така національна ідея, яка консолідує в собі громадянський мир, злагоду та конституційний порядок, базовані на ідеалах державності, патріотизму та духовності.

У нинішньому турбулентному світі функція історика зіставна з роллю арбітра чи третейського судді. Лише достовірне історичне знання створює надійні бар'єри для перетворення минулого на арену політичних спекуляцій та маніпулятивних технологій, які так активно використовує наш північний сусід. І завдання науковців полягає в тому, щоб застерегти су-

спільство від повторення помилок минулого. Цивілізаційний вибір країни неможливо зробити раз і назавжди, але на певних етапах він стає доленосним, вибором з великої літери. Власні, а не нав'язані ззовні стратегії розвитку мають перебувати у стані постійного коригування — лише так можна посилити суб'єктність України та створити належні умови для гідної самореалізації людини. Адже лише вільний самореалізований громадянин здатен зробити свою країну суб'єктом світової історії.

Дякую за увагу!

*За матеріалами засідання
підготувала О.О. Мележик*